

A középiskolai tanár, tanuló és a társadalom¹

1. A gimnázium a társadalomnak minden rétegéből kapja tanítványait. A szülők között szerepel a legmagasabb állást elfoglaló előkelőségtől a háztartási alkalmazottig minden foglalkozás. De ezek a szülők nemcsak társadalmi állás, foglalkozás szerint tagozódnak, hanem vallás, nemzetiség, műveltség, életfelfogás, politikai nézet, véralkat, vagyoni állapot szerint is különböznek. A gimnázium első osztályába beíratkozó növendékek azonban nemcsak velük született és a szülői házban kifejlesztett tulajdonságokban térnek el egymástól, hanem még abban is, hogy más-más elemi iskolából, más és más tanító keze alól kerülnek ki. Amit az egyik gyermek mint sohasem látott csodát áhítattal szemlél meg, az a másik számára az unalomig ismért, magától értetődő dolognak tűnik fel. Még az egyforma elemiiskolai bizonyítványok is mily különböző tehetségek, különböző teljesítmények és különböző egyéniségek értékmérői. És ezek az annyira elütő egyedek belenevelkednek az osztály közösségébe, majd a nagyobb közösségbe, a középiskola polgárainak érzik magukat, melynek fegyelmi szabályzata, sok régi hagyománya, a tanárok tudatos nevelő és oktató munkája bizonyos, az intézetre jellemző, a külső fellépésben, viselkedésben, beszédmódban, gondolkodásban mutatkozó egységet teremt meg köztük az évek alatt.

A tanuló azonban közben *nem szakad el az otthonától*, saját társadalmi körétől, valamint hatása alatt marad a nagy társadalom sokféle életnyilvánulásának és értéktételének. Addig, míg a magyar középiskolának két, illetőleg három faja állott fenn, nagyobb városokban az értelmiségi osztályhoz tartozó szülők részben családi hagyományból, részben saját műveltségük irányának megfelelően vagy vallási megfontolásokból választották meg gyermekeiknek a nézetük szerint legjobban megfelelő középiskolát. Vidéki városban beíratták a tanulót abba a középiskolába, amely helyben volt, mert ez volt a leggazdaságosabb. Az egyszerűbb ember pedig rendszerint az elemiiskolai tanító biztatására kísérelte meg gyermekének tovább iskoláztatását. Ez is mutatja, hogy még kevés szülő van, aki a középiskolák által közvetített kultúrkincsek értékének latolgatása, összehasonlítása után dönt gyermeke további sorsáról. A művelt társadalmi réteg azért iratja gimnáziumba gyermekét, hogy az maga is az úri társadalom tagja maradjon, és akár az egyetem végzésével, akár az érettségi bizonyítvánnyal bizonyos állásokra, jogokra (egyéves önkéntesség, karpaszomány-viselés stb.) elnyerje a minősítést. Az egyszerűbb szülőket pedig legtöbbször az a vágy bírja rá gyermeküknek középiskolába való járatására, hogy annak társadalmi emelkedését lehetővé tegyék. Ez bekövetkezik, ha úgynevezett „úri” pályán működik. Sajnos, a tanuló tehetsége, érdeklődésének iránya, a család anyagi helyzete az esetek többségében másodrendű kérdés. A fiú- vagy leánynövendék tehát legtöbbször a mai társadalomnak az iskola céljáról és az életpályákról vallott felfogásával lépi át az iskola küszöbét.

¹ 1938. febr. 12-én a tanulmányi felügyelői értekezleten Szegeden elhangzott előadás.

Éppen azért, mert a szülők szemében a képesítést jelentő *bizonyítvány* a fő, a gyermektől első sorban jó bizonyítvány megszerzését várják el. Átlagosan megkívánja még a szülői társadalom a tanulótól a polgári erkölcsi törvények megtartását, a szülőkkel, idősebb hozzátartozókkal szemben való illedelmes viselkedést, engedelmességet, a család vallásos hagyományaihoz való alkalmazkodást. Sajnos, van már oly társadalmi réteg is, mely az ifjú komoly vallásos lelkületét vagy erős nemzeti érzését nem szívesen látja. Lapjaikban, könyveikben cinikus megjegyzésekkel igyekeznek éppen a serdülő ifjúságot egészen más eszméknek megnyerni. A társadalom örömmel látja a testedzést és szülői vagy rokoni hiúságból többre becsüli, ha gyermeke ezen a téren csúcsteljesítményt mutat be, mintha testét és lelkét összhangzatosan fejlesztené. Általában többre értékeli a praktikus életben azonnal értékesíthető ismereteket és ügyességeket, modern nyelvi társalgást, gyorsírást, összejöveleken értékesíthető közepes zenei tudást, táncot, mint a komoly elmélyedést kívánó tantárgyak ismeretét, értékesebbnek tartja a könnyed szellemeskedést, még ha néha kissé nyegle is, mint a következetes gondolkodást, az eszmények tisztelét, a komoly kötelességtudást. Az egyházak a vallási gyakorlatok pontos végzésére, a vallásos körökben való munkálkodásra, az élet komolyabb felfogására igyekeznek rászoktatni a tanulót, hogy így ellensúlyozzák a társadalom egy részének, egyes sajtótermékeknek és az esetleg rejtett szervezkedéseknek hatását.

Hatással van azonban a középiskolai diákra saját társadalmi köre is. Megkívánja tőle, hogy tartsa fenn vele a kapcsolatot: az iparos fia például jelenjék meg az iparosok ünnepélyein. A város polgársága elvárja a tanulók utcai viselkedésének kifogástalanságát, ugyanakkor szeret megbotráncolni a céltalan korzózásokon, esetleg kísérgetéseken, viszont az iskolával szemben mindig a diák védelmére kel. Egyházi, városi, megyei előkelőségek elvárják, hogy a tanulók az utcán köszönjenek nekik. A hatóságok gyakran kívánják az ifjúság, főleg a cserkészek kivonulását ünnepélyekre, előkelő vendégek fogadására, néha a rend fenntartására, légvédelmi gyakorlatokra stb.

A diák *szüleitől* tandíjat, megfelelő könyveket, felszerelést, ruházatot, az otthoni tanulásra időt, helyet, világítást és csendet igényelhetne. Oly magától érthetőnek látszik ez és mégis mily kevés helyen van meg! Mennyi bajnak forrása, ha a gyermek szüleinek pontatlanságát látja, még akkor is, ha a tandíj befizetésére szükséges pénz nem jelent érezhető anyagi áldozatot! Néhol az otthon rendetlen étkezési ideje, külön zene- és nyelvórák, sok időbe kerülő megbízások teszik lehetetlenné a gyermek számára az iskolai feladatok elkészítését, másutt a társas összejövelelek zaja és zavara teszi képtelenné arra, hogy gondolatait összeszedje. Az iskola arra nevei a gyermekeket, hogy szolgálatra készen segédkezzenek szüleinek, de feltételezi, hogy a szülői ház nem teszi lehetetlenné a növendéknek az egészséges időbeosztást és az iskolai kötelesség teljesítését.

Mily szép a családi kör, melyben a gyermek mintegy szülői példáján megismerkedve látja a benső vallásosságot, nem kérkedő, de tudatos nemzeti érzést, az áldozatkésztséget, a kötelességteljesítést, ahol

okos szeretettel és féltő szigorúsággal őrködnek a serdülőknek testi, értelmi, erkölcsi fejlődésén. Ott, hol a családi kötelek meglazulása vagy a szülő halála miatt a tanulónak nincs családi otthona, vagy ettől az iskola távollága elkülöníti, nagy áldás a jószellemű internátus, árvaház, melyet hivatása magaslátán álló vezető igazgat.

A középiskolai diák saját társadalmi körétől sokszor indítékokat kap édesapja foglalkozási ágának megbecsülésére. Megerősödik osztályöntudata. Nem egyszer azonban a felnőttek őt is felnőttnek tekintik, oly szórakozásokba viszik, melyek tanulói mivoltával nem férnek össze és akkor az iskolával szemben leplezik az elkövetett hibát. Nem egy esetben a felnőttek sportkörei is ebbe a hibába esnek.

A *társadalomtól* a diák emberismeretének gyarapításán kívül sok jót, de sok rosszat is kaphat, a társadalom ugyanis általában nem éppen a serdülők és ifjak érdekében rendezi be és korlátozza a maga életét. Az emberi jóság és együttérzés példáit tapasztalja a sorkoszt, segítéyzések, az ösztöndíjak, a szegénygondozás terén, nemzeti öntudata megerősödik egy nagy katonai szemle pompás fegyelmén; a közös isteni tiszteleten, vallásos összejöveteleken, hazafias ünnepélyeken megerősödhet a saját vallásos és hazafias érzése, nagy emberek temetési pompáján erősödik kegyelete és tekintélytisztelete, de egyúttal láthat hivatalos ünnepélyeken, isteni tiszteleteken nem egyszer nem példaadón viselkedő előkelőségeket, olvas az újságokban tisztviselők sikkasztásáról, politikusokról, akik egymás becsületébe gázolnak, lát izléstelen kirakatoakat az utcán, erotikától lihegő filmeket, kasszasikerre pályázó, durva, erkölcsi elveket megcsúfoló színdarabokat, talál szennyirodalmat olcsón szállító kölcsönkönyvtárakat, látja a társadalom-felforgatók tüntetéseit és talán ugyanakkor, midőn lelkének egyensúlyát felborítja az iskolában hirdetett eszményeknek és a durva valóságnak kiáltó ellentéte, hallja a titkon szervezkedők csábító suttogását...

2. A *társadalmi megbecsülés* alapja nemcsak az ember egyéni értéke, hanem a vagyon, a hatalom, továbbá az, hogy az állam mennyire ismeri el valakinek érdemeit címekek, kitüntetésekkel, illetményekkel.

Be kell vallanunk, hogy a középiskolai tanárság a foglalkozási ágak ranglétrájának — társadalmi megbecsülés szempontjából — nem éppen az élén áll. — Paul Rohrbach írja egyik könyvében, hogy a német állam ugyanakkor, amikor kevesebbet fizetett a tisztviselőinek, mint az ipar és a kereskedelem, a különbözetet egyéni és állásbeli tekintélyben adta meg nekik. Ez a nagy tekintély a társadalmi életben nagy értéket jelentett. Hogy a magyar középiskolai tanári pálya sohasem volt a gyors előmenetel, a nagy fizetés pályája, az tudott dolog. Újabb időben pedig a kezdő tanárok éveken át oly kicsiny illetmények mellett tengetik életüket, melyek nemcsak a művelt ember életszínvonalát, hanem a legszükségesebb létfenntartást sem biztosítják. Amit „tekintélyben“ a tanügyi kormány az idősebb tanárok egy részének címek adományozásával, magasabb fizetési osztályok megnyitásával adni tudott, azt károsan ellensúlyozza az egész társadalom előtt ismeretes tény, hogy a kezdő tanár éveken át valósággal nyomorog. Bíróági gyakornokok, jegyzők, egészen alárendelt munkakörökben foglalkoztatott ADOB alkalmazottak

magasabb illetményeket kapnak, mint teljes tanári munkakört egyéni felelősséggel betöltő, bírói teendőket is végző középiskolai tanárok.

Ennek egyik következménye volt és ma is az, hogy a jobbmódú körök vagy a magasabb társadalmi osztályokhoz tartozó családok ritkán nyugszanak bele abba, hogy fiuk a jogi vagy orvosi pálya helyett a középiskolai tanárit válassza. Így a fiatal tanári nemzedék ritkán hozza magával már hazulról a társadalmi érintkezés csiszolt formáit, a jobb társadalmi körökhöz való tartozás tudatában gyökerező biztos fellépést. Ez a legtöbbször az alacsonyabbrendűségnek érzését fejleszti ki s ez fellépésüket bátortalanná, sokszor félszeggé teszi. Másoknál pedig ez a finomabb életformák dacos elhanyagolására vezet. Az osztályteremben elkülönült munkát végző tanár, akinek figyelmét a tanítás anyaga és feldolgozása, energiáját pedig a serdülők állandó fegyelmezése leköti, nagyon hajlamos kisebb különködő szokások felvételére. Mindezek színén nem emelik a szép képzettségű, művelt, kötelességeit buzgón végző tanár tekintélyét nemcsak a némi éretlenkedésre hajlamos ifjúság, hanem a sokszor csupán a külszín szerint ítélő nagy társadalom előtt sem. Végül a regényekben, színdarabokban, filmekben többnyire korlátoznak, kicsinyesnek, esetleg rosszlelkű zsarnoknak jellemzik a szereplő tanár alakját. Ez mindig közönség-sikert jelent, hiszen az a felnőtt, akinek ifjúkorában tehetségtelensége, tudatlansága, durva lelkülete miatt összeütközése volt valamikor a középiskolával, minden ilyen olvasmányban vagy darabban a maga igazsága mellett talál érveket, a maga kissé szegénytelen multja mellett védőbeszédet olvas ki belőlük. Szerzetes tanároknak általában nagyobb a társadalmi tekintélyük, de ez tán inkább a papnak, mint a tanárnak szól.

Ne tévesszen meg bennünket a barátságos köszönés szülő és hozzártartozók részéről. Ez a buktatási „hatalom” ideiglenes birtokosának szól. Hallottam már több városban olyan szülőkről, sőt tanulókról is, akiknek annyira gyenge az emlékező tehetségük, hogy az érettségi vizsgát után a tanárt többé nem ismerik meg.

Régebben ritkaság volt és bizonyára most is az, hogy a tanári pályára nem jelesen érettségizett tanuló ment volna. Statisztikai adatokkal tudnék szolgálni arra nézve, hogy ezekben az ifjakban aránylag mennyivel fejlettebb a hivatástudat, a szorgalom, a szaktárgyakba való elmélyedés, a vizsgálatokra nem kompendiumokból való készülés, mint egyik-másik más karra tódulóban. Tudományos társulataink a középiskolai tanárok tagsági díjai, irodalmi munkássága nélkül jóval szegényebbek volnának. Tudomány-népszerűsítő törekvéseink középiskolai tanárok nélkül el sem képzelhetők.

Az állandó továbbképzést, alapos szaktudást, általános műveltséget mindenki elvárja a középiskolai tanároktól. Vidéki városokban hatóságok, hivatalok, magánfelek szakvéleményeket, fordításokat, felvilágosításokat kérnek tőle. Kulturális intézményeknél a legterheesebb, de nem a legdíszesebb állásokat neki kínálják fel, csikorgó hidegben, rázós utakon őt viszik messze tanyái központokba népművelő előadások tartására, neki kell ünnepélyeken beszédeket mondania, közjóléti, egyházi, vá-

rosi, megyei bizottságokban érdemleges munkát végeznie. A mellett sovánny fizetéséből jutni kell valamennyi helyi egyesület tagsági díjára, de nem vonhatja ki magát egyetlen jótékony célú mozgalom, ünnepély, hangverseny alól sem. Hogy az iskolai munkájában lelkiismeretes pontosságot, fegyelemtartást, nevelői tapintatot, tanítási eredményt, igazságos osztályozást és valamely fegyelmi ügyben biztos ítéletet követelnek tőle, az csak természetes. Nehezebben teljesíthető követelmény, hogy mindenki az ő hozzá tartozó számára szeretne kivételes bánásmódot, enyhébb osztályozást, többszöri feleltetést, jobb elültetést stb., mint a többi tanuló számára.

Mit vár tehát a tanár a társadalomtól? Iskolai és társadalmi munkájának legalább erkölcsi megbecsülést, tekintélyének megvédését anyagi ellátásával és erkölcsi érdekeinek támogatásával. Erre a tekintélyre nemcsak nevelő, hanem még oktató munkájában is szüksége van. Ennek a munkának eredményessége pedig magának a társadalomnak is érdeke. Tagadhatatlan, hogy a több ezer főből álló tanárság tagjai közötti s van elvétve gyengébb erő, van aki nem mindig találja el egy nehéz fegyelmi esetnek legtapintatosabb megoldását, de merem állítani, hogy nem több mint más, nagyobb tekintélynek örvendő tisztviselői ágazatban.

Amennyire kívánatos, hogy a középiskolai tanár működése ne szorítkozzék az iskola falai közé, annyira veszélyessé válhat az a belátás, hogy míg a lelkiismeretes iskolai munkáért alig jár elismerés, addig esetleg a gimnáziumi munka minőségének kárára kifejtett politikai, társadalmi működés, az iskolától egészen távoleső térben kimutatott mozgékonyosság külső tényezők közvetítése révén hamarabb kap jutalmat. Pedig éppen a katedráján hűségesen dolgozó tanárnak a jól végzett munka tudatán felül mennyi jutalom, újabb erőfeszítésekre biztatás lenne a társadalom, az iskola-fenntartó közület részéről munkájának erkölcsi elismerése, mely címben, egy tanulmányi ösztöndíjban, előléptetésben nyilvánulhatna meg. A társadalom és az iskola-fenntartók tehetnének valamit a tanári cím védelmében is, mert ez is csak emelné a középiskolai tanár tekintélyét.

Kényes feladata a társadalomnak, mikor községi, felekezeti középiskolákba igazgatót, tanárt választ. Önönmagát becsüli meg a társadalom, ha ilyenkor minden melléktekintet nélkül csak az igazság és méltányosság szavára hallgat. Egy-egy választás nem egyszer fájó sebeket ejt, értékes ifjak munkakedvét szegi, tanár és tanulók lelkében megrendíti az igazságban való hitet. Éppen oly nagy a felelőssége a sajtónak, mint a közvélemény irányítójának, amikor iskolai eseményeket úgy tárgyal, hogy evvel a tanári tekintélyt nagy mértékben lejárátja.

A tanár szívesen végzi nem könnyű munkáját, csak erőszakkal ne rombolja a társadalom azt, amit ő épít.

Járay Imre.